

Metodstöd för att kartlägga och utveckla arbetet med hållbar utveckling i utbildning

HÖGSKOLAN
DALARNA

Linnéuniversitetet

Om metodstödet

Hållbar utveckling innebär en omställning med genomgripande förändringar i vårt sätt att se på världen och på oss själva. Att bedriva utbildning på universitet eller högskola innebär därför delvis nya utmaningar. Dokumentet du har framför dig har tagits fram för att ge stöd för utbildningar som vill kartlägga och utveckla hur man bedriver utbildning *om* hållbar utveckling och *för* hållbar utveckling.

Metodstödet är tänkt att användas inom ramen för utbildningsprogram på grundnivå eller avancerad nivå, men kan med små justeringar av frågeställningarna även användas inom ett ämne eller ett kurspaket.

Metodstödet består av två delar. Den första delen ger en kort introduktion till hållbar utveckling och vad det innebär att undervisa för hållbar utveckling. Texten är tänkt att läsas som förberedelse inför en workshop eller ett seminarium. Den andra delen är ett frågeprotokoll med sju frågor att diskutera och besvara. Tillsammans ska frågorna bidra till att kartlägga och synliggöra utbildningsprogrammets nuvarande innehåll och pedagogiska ansatser med koppling till hållbarhetsfrågorna, ge inspiration till att betrakta innehållet från nya perspektiv, ge förslag på förändringar där man ser luckor eller outnyttjade möjligheter, säkerställa progression mellan kurserna i programmet samt att kartlägga behovet av kompetensutveckling hos programmets lärare.

Upplägget för det eller de arbetsmöten (workshop, seminarium eller liknande) där deltagarna tillsammans ska arbeta fram svar på frågorna beskrivs inte i detta dokument.

Del 1 - Bakgrund

1.1 Hållbar utveckling

Det senaste århundradet har präglats av enastående snabba tekniska, vetenskapliga och sociala landvinningar och ett stadigt ökande utbyte av information, produkter och investeringar mellan världens länder. Utvecklingen har bidragit till att förbättra levnadsvillkoren för stora delar av världens befolkning i form av bland annat ökad materiell välfärd, minskad barnadödlighet och ökad medellivslängd. Men framgången har en baksida. Människan lever idag långt över jordens tillgångar. Många viktiga processer och funktioner i naturen är därför akut hotade, till exempel klimatsystemet och storskaliga ekosystem på land och i haven. Fördelningen av nyttor och rättigheter är dessutom mycket ojämn. Det finns stora sociala och ekonomiska klyftor såväl mellan som inom länder, och mellan män och kvinnor. Den nuvarande utvecklingen är i flera avseenden ohållbar.

Hållbar utveckling är ett begrepp som introducerades i början av 1980-talet. Det fick global spridning i och med FN-rapporten *Vår gemensamma framtid* (Our Common Future, informellt kallad Brundtlandrapporten) som publicerades 1987. I rapporten beskrivs sambanden mellan en rad frågor som tidigare oftast behandlats separat, till exempel globala miljöfrågor, befolkningsfrågor, fattigdomsbekämpning, fred och säkerhet. I rapporten finns också den definition av hållbar utveckling som blivit allmänt accepterad:

”En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.”¹

Man kan därför se begreppet hållbar utveckling som en kompromiss mellan miljørörelsens och utvecklingsrörelsens olika intressen och behovet av att hantera dessa på ett sammanhållet sätt. Hållbar utveckling har efter detta varit vägledande för arbetet inom FN-systemet, även om tonvikten på vilka frågor som varit i fokus varierat genom åren.

I arbetet med att ta fram den nya utvecklingsagendan, Agenda 2030, konkretiserades detta fokus på hållbar utveckling ytterligare. Agenda 2030 antogs av FN:s medlemsländer 2015 och omfattar 17 globala mål för hållbar utveckling (figur 1). Genom dessa mål och de totalt 169 delmålen i agendan har världens länder åtagit sig att ”utrota fattigdomen och hungern överallt; att bekämpa ojämlikheter inom och mellan länder; att bygga fredliga, rättvisa och inkluderande samhällen; att skydda de mänskliga rättigheterna och främja jämställdhet och kvinnors och flickors egenmakt; att säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser.”²

Det är vanligt att begreppet hållbar utveckling beskrivs i termer av tre dimensioner: ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet. *Social hållbarhet* handlar om människors livsbetingelser såsom mat, hälsa, trygghet, utbildning och maktutövning, ur ett individuellt perspektiv men också sett till hur dessa rättigheter fördelar sig mellan människor. *Ekologisk hållbarhet* handlar om jordens ekosystem och att långsiktigt behålla deras biologiska mångfald och funktioner, till exempel förmågan att producera mat och energi, att tillhandahålla rent vatten

¹ World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future, Report of the United Nations World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press.

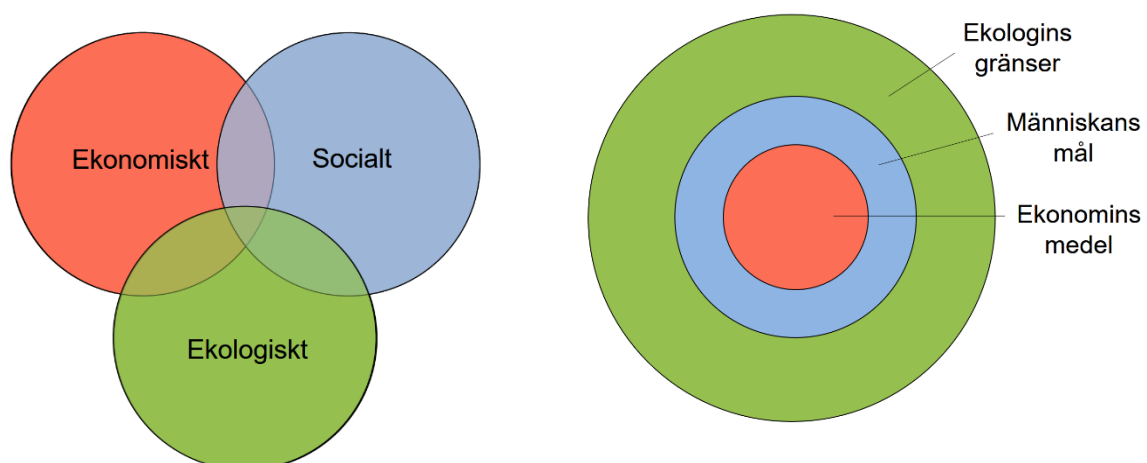
² Sveriges regering. (2018). *Agenda 2030 och Globala målen*. Hämtad från <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/>

och att reglera klimatet. *Ekonomisk hållbarhet* handlar om hur de strukturer som reglerar produktion, handel och konsumtion ska utformas för att främja hushållning med materiella och mänskliga resurser.

Figur 1. Agenda 2030 består av 17 globala mål som ska uppnås till år 2030. Från www.globalamalen.se

Ett vanligt sätt att se på ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet är att betrakta dem som tre växelverkande mål med samma tyngd och värde. Man använder ofta tre cirklar för att symbolisera detta (figur 2). Ett alternativt sätt att illustrera de tre dimensionerna är att utgå ifrån att våra samhällen är beroende av de nyttor naturen producerar. Den yttersta cirkeln, ekologisk hållbarhet, sätter därför ramarna. Innanför finns den sociala hållbarheten, alltså hur vi människor mår och hur våra behov tillgodoses. Cirkeln längst in symboliserar den ekonomiska hållbarheten, som utgörs av de spelregler vi människor kommer överens om för hur utbytet av varor och tjänster ska fungera. Med detta synsätt behöver människans mål och ekonomins medel rymmas inom planetens gränser.³

Figur 2. Två alternativa sätt att illustrera hållbar utveckling.

³ Se t.ex. Bonnedahl, K.J. (2012). *Från ekonomiskt till hållbart, från exploatering till samexistens*. Lund: Studentlitteratur.

Hållbar utveckling innebär ett normativt sätt att förhålla sig till såväl människa som miljö. Det kommer ur insikten om att planetens resurser är begränsade och det bygger på ett etiskt förhållningssätt där även framtida generationer människor tillskrivs ett egenvärde. Begreppet är normativt eftersom det säger något om *vad vi ska göra*: vi ska bry oss om både dagens och kommande generationer. Detta beskrivs ibland som en *expanderande omsorgscirkel*.⁴ Från tanken att alla människor har ett lika värde oavsett var de bor (FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna från 1948) görs nu – genom begreppet hållbar utveckling – ett tillägg som vidgar omsorgscirkeln till att inkludera även kommande generationer.

Det kan vara lätt att skapa samling och sympati kring ett begrepp som hållbar utveckling, särskilt utifrån tankemodellen där social, ekologisk och ekonomisk utveckling ska förenas. Det går att projicera just sina förhoppningar på en sådan modell. Men när det kommer till konkreta frågor går det inte att i längden låtsas som att de olika dimensionerna alltid går att förena på ett enkelt sätt. Ibland finns positiva synergieffekter. Andra gånger kommer de olika dimensionerna i konflikt med varandra. Ett konkret exempel är ett förslag om att anlägga en gruva i ett värdefullt naturområde. Om tillståndsprövningen landar i ett ja kan det bidra till både arbetstillfällen och tillgång till metaller som behövs för att exempelvis tillverka elbilsbatterier. Samtidigt kommer en ekologisk resurs att förstöras. Vad är en rimlig avvägning? Det finns förstås inget enkelt svar på den frågan. Det beror både på hur viktig elektrifieringen av våra fordon anses vara just nu och hur viktig naturen anses vara för människor idag och i framtiden. Hur det hållbara samhället ser ut finns därför vitt skilda uppfattningar om. Där vissa ser framför sig en återgång till ett enklare liv där människor lever mer självförsörjande och lokalt menar andra att det behövs en stark ekonomisk tillväxt och fortsatt snabb utveckling av tekniska innovationer. Där vissa hävdar att det behövs en radikal omställning av såväl livsstil som samhällsstrukturer ser andra att lösningen ligger i små stegvisa reformer och förändringar av ekonomiska styrmedel.

Man pratar ibland om *svag* respektive *stark hållbarhet*, där svag hållbarhet innebär ett synsätt där det anses godtagbart att naturvärden påverkas negativt om det ersätts av annat kapital (ofta görs en indelning i naturkapital, realkapital, humankapital och socialt kapital). Vissa resurser anses kunna ersättas av andra, men summan av naturligt och mänskligt skapat kapital får inte minska över tid. Förespråkare för ett sådant synsätt förlitar sig därför i hög grad på tekniska lösningar och perspektivet kallas därför ibland teknocentriskt eller antropocentriskt (med människan i centrum). *Stark hållbarhet* argumenterar å andra sidan för naturens egenvärde, ett värde som ligger bortom dess nyttovärde för människor. Ibland används därför uttrycket ekocentriskt perspektiv (med naturen i centrum).⁵

1.2 Hållbar utveckling i utbildning

Högre utbildning har en central roll i ett demokratiskt samhälle, och i och med de hållbarhetsutmaningar som skisserats ovan ställs ett lärosäte inför delvis nya krav. I högskolelagen (1 kap. 5 §) uttrycks detta i följande bestämmelse:

⁴ Hedenus, F., Persson, M., Sprei, F. (2018). *Hållbar utveckling - nyanser och tolkningar*. Lund: Studentlitteratur.

⁵ Turner, R.K. (1992) *Speculations on weak and strong sustainability*. CSERGE GEC Working Paper 92–26, CSERGE, UEA, Norwich and UCL, London.

”Högskolorna ska i sin verksamhet främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö, ekonomisk och social välfärd och rättvisa.

I högskolornas verksamhet ska jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iakttas och främjas.

Den samlade internationella verksamheten vid varje högskola ska dels stärka kvaliteten i högskolans utbildning och forskning, dels bidra nationellt och globalt till sådan hållbar utveckling som avses i första stycket.

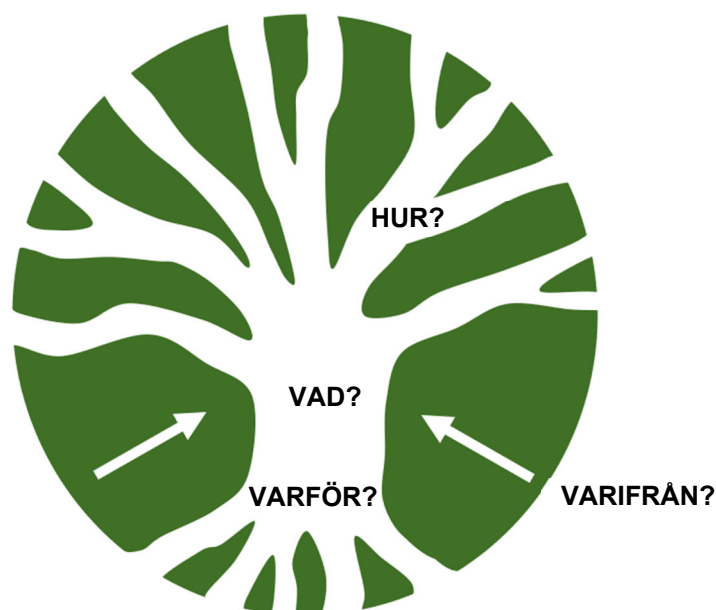
Högskolorna ska också aktivt främja och bredda rekryteringen till högskolan.

Högskolorna ska i sin verksamhet främja ett livslångt lärande.”⁶

Det finns alltså stora, och berättigade, förväntningar på att lärosätena ska rusta studenterna med nödvändiga kunskaper, färdigheter och värderingsförmågor för att kunna bidra till en hållbar utveckling. Men för att dessa förväntningar inte ska kollidera med lärosätets roll som självständig samhällsaktör, där individens motivation och fria sökande efter kunskap står i centrum, behövs ett genomtänkt förhållningssätt där forskningsanknuten utbildning av hög kvalitet är grunden. Vad innebär detta i praktiken?

Den frågan kan inte besvaras på annat sätt än med utgångspunkt i den enskilda utbildningen. I litteraturen om utbildning för hållbar utveckling finns beskrivningar som tar avstamp främst från kunskapsinnehållet: *Vad behöver studenterna lära sig något om?* Ett annat sätt är att utgå från utbildningens arbetsformer: *Vilka pedagogiska ansatser stöttar lärandet bäst?* En tredje vanlig utgångspunkt är studieresultaten: *Vilka slags kompetenser behöver studenterna ha med sig efter utbildningen?* Det är rimligt att ställa frågor av alla dessa slag vid utveckling eller uppföljning som rör hållbar utveckling i utbildning. Som stöd för diskussionen kan figuren på nästa sida, föreställande ett träd, användas. Med trädet som utgångspunkt kan vi ställa frågorna: *Varför? Vad? Varifrån?* och *Hur?*

Figur 3. Ett träd som symbol för frågor att ställa vid kartläggning och utveckling av ett utbildningsprogram.

⁶ Högskolelag (1992:1434)

Rötterna som förankrar trädet i marken ska symbolisera *varför* ett begrepp som hållbar utveckling behövs, det vill säga en medvetenhet om de utmaningar och möjligheter mänskligheten står inför. Stammen ska symbolisera *vad* som ska studeras, alltså det kunskapsinnehåll som berör hållbar utveckling som är mest väsentligt i den programspecifika kontexten. Pilarna som pekar mot stammen från olika håll ska symbolisera behovet av att betrakta kunskapsinnehållet från olika perspektiv, alltså *varifrån*? Slutligen ska grenarna symbolisera var man vill nå i form av specifika kompetenser hos studenterna, något som bland annat avgörs av utbildningens pedagogiska ansatser: *hur* ska lärandet gå till? Var och en av frågorna diskuteras mer i detalj nedan.

1.2.1 De globala utmaningarna – *varför*?

Nyutexaminerade akademiker behöver – utifrån paragrafen ovan i högskolelagen – ha med sig kunskap om innebörden av begreppet hållbar utveckling. Till detta hör kunskap om de viktigaste globala skeenden som lett fram till de resurskrävande och ojämlika samhällen vi lever i idag, och en medvetenhet om vilka de största utmaningarna eller hindren är för en hållbar utveckling. Värdefullt kan också vara att ha kunskap om framväxten av själva begreppet hållbar utveckling och hur det vanligen tolkas. För att kunna sammanföra tankefigurer och modeller från de ekologiska, sociala och ekonomiska områdena behövs kännedom om ett antal centrala begrepp som förekommer ofta i diskussionen om hållbar utveckling. Som exempel kan nämnas ”tipping point”, ”ekonomisk frikoppling” och ”socialt kapital”.⁷

Det är också viktigt att synliggöra den roll värderingar har för förståelsen av vad som är en hållbar utveckling. Eftersom hållbarhetsfrågor ofta innebär avvägningar mellan miljömässiga, sociala och ekonomiska aspekter, liksom mellan nuvarande och framtida generationer, så leder frågorna inte sällan till moraliska dilemman. Som Robinson (2004) har uttryckt det; även om vetenskapligt förankrad kunskap är nödvändig för att förstå hur komplexa ekologiska, sociala och ekonomiska system interagerar, är hållbarhet i slutändan en fråga om mänskligt beteende och olika synsätt på vad som är en önskvärd framtid.⁸ I centrum för diskussionen hamnar ofta frågan om människans relation till naturen, och slutsatserna som dras kan bli olika beroende på om man har ett antropocentriskt eller ekocentriskt perspektiv.

Värderingar avgör alltså ofta hur människor väljer att agera på den kunskap de har, och det är först när värderingarna uttalas som de kan granskas och debatteras. Studenter bör därför ges möjlighet att utifrån texter och uttalanden diskutera värderingar av olika slag. Dels för att få en förståelse för hur värderingar ofta ligger till grund för beslut, dels för att få reflektera över – och ifrågasätta – både egna och andras tankemönster och världsbilder. Detta är en del i vad som brukar kallas *transformativt lärande* (se sist i detta avsnitt, 1.2.4).⁹

1.2.2 Utbildningens innehåll – *vad*?

Varje utbildning behöver definiera vilket kunskapsinnehåll som är relevant från ett hållbarhetsperspektiv. Vilket är det egna kunskapsområdets relation till dagens stora

⁷ Bränberg, A., Holmgren, U., Wester, M. (2020) *Att undervisa för hållbar utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

⁸ Robinson, J. (2004). Squaring the circle: some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics*. 48, (4), 369-384.

⁹ Boyle, A., Wilson, E., & Dimmock, K. (2015). Transformative education and sustainable tourism: the influence of a lecturer's worldview. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 15(3), 252–263.

samhällsutmaningar? Hur lever utbildningen upp till högskolelagens krav på att främja en hållbar utveckling, att bidra till jämställdhet och att öka förståelsen för internationella förhållanden?

I en utbildning kanske energi- och resursfrågor är centrala, i en annan sociala frågeställningar och i en tredje politik och samhällssystem. För att studenten ska kunna närma sig en helhetsförståelse är det dock väsentligt att det finns moment under utbildningen som inte snävt håller sig inom ett enda kunskapsområde. Innehåll som rör exempelvis förnybar energi, hälsa eller demokrati handlar inte nödvändigtvis om hållbar utveckling. Det holistiska synsätt som hållbar utveckling bygger på betyder att innehållet åtminstone till viss del behöver belysa *relationerna mellan flera dimensioner av hållbarhet* – alltså sociala, miljömässiga och ekonomiska perspektiv. Det behöver inte finnas samma djup och nyansering av alla tre dimensioner, men de ska kunna förstås och hanteras i ett integrerat sammanhang.

Många av de utmaningar världen står inför är globala och kan inte lösas av enskilda länder. Här har universitet och högskolor en viktig roll genom sina gränsöverskridande samarbeten, och som tydligt framgår av högskolelagen (1 kap. 5 §, se ovan) ska den samlade internationella verksamheten vid ett lärosäte bidra till hållbar utveckling. Att studenter förvärvar en god *förståelse för internationella förhållanden* och *interkulturell kompetens* är därför av stor vikt. Men alla studenter kommer inte att kunna få internationella erfarenheter genom mobilitet. Därför kan utbildningarna integrera moment som ger internationella och interkulturella dimensioner på hemmaplan, genom själva utbildningsinnehållet men också gärna genom att ge möjlighet till egna internationella kontakter via digital teknik och virtuell mobilitet.¹⁰

Nämnda paragraf i högskolelagen (se ovan) ställer också krav på att lärosätena ska främja jämställdhet mellan män och kvinnor. Att integrera jämställdhets- och lika villkorsfrågor i utbildningen innebär att studenterna får träna på att anlägga ett kritiskt perspektiv och att de ges verktyg för att synliggöra hur maktordningar påverkar olika gruppers resursutnyttjande, levnadsvillkor och handlingsmöjligheter. Genom att synliggöra underrepresenterade grupper samt de normsystem som skapar och upprätthåller ojämlikhet i samhället ges studenterna möjligheter att bidra till jämställdhet och jämlikhet i sin kommande yrkesutövning.

Det är bara om akademien står på en stadig, vetenskaplig grund som den kan ta fram tillförlitlig kunskap om vilka förändringar som krävs för att vrida utvecklingen i hållbar riktning. Moment som rör hållbar utveckling behöver därför, som all annan undervisning, utgå ifrån forskningsbaserad kunskap. Ofta används begreppet *forskningsanknytning* och med det avses bland annat att utbildningen vilar på vetenskaplig grund där relevanta forskningsresultat integreras i utbildningen och att utbildningen främjar studenternas utveckling av ett vetenskapligt förhållningssätt och förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar.¹¹ Utöver en solid vetenskaplig grund behövs en genomtänkt *progression* kring de moment som kopplar till hållbar utveckling. Progression mellan kurserna i ett utbildningsprogram innebär då att efterföljande kurser utgör breddningar eller fördjupningar av de kunskaper studenterna uppnått i tidigare kurser, eller ökad komplexitet i de frågeställningar studenterna möter.¹²

¹⁰ SOU 2018:3. *En strategisk agenda för internationalisering. Delbetänkande av Utredningen om ökad internationalisering av universitet och högskolor.*

¹¹ Uppsala universitet. (2006). *Forskningsanknytning - ett underlag för diskussion om begreppets innebörd och tillämpning.* Hämtad från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:623796/fulltext01.pdf>

¹² Säfström, A. I. (2017). Progression i högre utbildning. *Högre Utbildning* 7(1), 56-75.

Ett stöd för att sätta hållbar utveckling i en kontext som är specifik för den aktuella utbildningen kan vara att utgå ifrån Agenda 2030 och de globala målen. Agendan, med sina 17 globala mål och 169 delmål, förenar ett stort antal perspektiv och ger grund för ett helhetsorienterat tänkande.¹³

1.2.3 Att belysa olika perspektiv – *varifrån?*

Genom historien har utbildningen och forskningen varit framgångsrik när det gäller att studera detaljer och enskilda delar av verkligheten. Det är därför också vanligt att studenter förväntar sig att det finns en ”rätt” lösning på olika slags problem.¹⁴ Som utbildare bör vi därför lägga stor vikt vid att förstå helheter och belysa en bredd av perspektiv, till exempel perspektiven kortsiktigt/långsiktigt, lokalt/globalt och människa/natur. Särskilt viktigt är det att belysa de fall där det finns målkonflikter eller konkurrerande värden, till exempel i mötet mellan å ena sidan effektivitet (hög tillväxt och sysselsättning) och å andra sidan jämn inkomstfördelning eller behovet av att skydda naturen. I andra fall kan man behöva belysa synergieffekter, alltså åtgärder som genomförs i ett visst syfte men som ger flera positiva effekter och kan bidra till att lösa flera samhällsutmaningar. En särskild utmaning är det också att förstå eller betrakta det egna kunskapsområdet utifrån sett, det som ibland kallas *metaperspektiv*. Att anlägga ett metaperspektiv kan vara en hjälp för att uppmärksamma maktförhållanden eller inlåsningar i egna disciplinära tankesystem.¹⁵

I praktiken betyder detta att studenterna, utöver ämnesspecifika kunskaper, behöver kunna arbeta med frågor som ligger utanför traditionella vetenskapliga discipliner. De behöver kunna diskutera skeenden där det finns komplexa samband mellan naturliga och sociala system, till exempel globalisering, automation, klimatförändringar eller vattenbrist¹⁶. Ofta föreslås samarbete över disciplinära gränser som ett sätt att stödja kunskapsutvecklingen och underlätta förståelsen kring sådana frågor. Vi har här valt begreppet *interdisciplinär ansats* i betydelsen att kunskaper från olika vetenskapliga discipliner kopplas samman i syfte att undersöka ett visst tema eller problem. Detta skiljer sig från en multidisciplinär ansats som innebär att flera olika vetenskapliga discipliner, var för sig och ur det egna kunskapsområdets perspektiv, bidrar till att belysa ett visst problem.

1.2.4 Nyckelkompetenser och pedagogiska ansatser – *hur?*

Vilka arbetsformer och pedagogiska ansatser ska vi använda för att våra studenter ska få goda förutsättningar att bidra till lösningar på viktiga samhällsutmaningar? Utöver ämneskunskaper och kunskap om de aktuella utmaningarna finns sannolikt en rad kompetenser som ökar studentens förutsättningar att bidra. Det finns en omfattande internationell litteratur som beskriver så kallade *nyckelkompetenser för hållbar utveckling*. I

¹³ UNDP. (2018). *Globala målen*. Hämtad från <http://www.globalamalen.se/>

¹⁴ Lönngren, J., Svanström M., Ingerman Å., Holmberg J. (2016). Dealing with the multidimensionality of sustainability through the use of multiple perspectives – a theoretical framework. *European Journal of Engineering Education*, 41:3, 342-352.

¹⁵ Claris, L., Riley D. (2012). Situation Critical: Critical Theory and Critical Thinking in Engineering Education. *Engineering Studies*, 4 (2): 101–120.

¹⁶ Fortuin, K.P.J. , Van Koppen C., Kroeze C. (2013). The contribution of systems analysis to training students in cognitive interdisciplinary skills in environmental science education. *Journal of Environmental Studies and Sciences* 3(2):139-152

en ofta citerad översiktsartikel beskriver Wiek och medarbetare¹⁷ att generella kompetenser såsom kritiskt tänkande och förmåga att kommunicera är av stor vikt, men att det därutöver finns specifika nyckelkompetenser för hållbar utveckling som hittills inte har varit i tillräckligt fokus inom traditionell utbildning och därför kräver särskild uppmärksamhet. När FN:s utbildningsorgan Unesco år 2018 sammanfattade forskningen om sådana nyckelkompetenser konstaterade man att olika källor lyfter fram delvis olika kompetenser, men att likheterna överväger och att det finns konsensus i den internationella diskursen om att följande nyckelkompetenser är av särskild betydelse för att tänka och agera för hållbar utveckling¹⁸:

Systemtänkande: förmågan att känna igen och förstå samband; att analysera komplexa system; att tänka på hur system är inbyggda inom olika domäner och olika skalor; och att hantera osäkerhet;

Förutseende kompetens: förmågan att förstå och utvärdera flera framtider – möjliga, sannolika och önskvärda – att skapa sina egna visioner för framtiden; att tillämpa försiktighetsprincipen; att bedöma konsekvenserna av åtgärder; och att hantera risker och förändringar;

Normativ kompetens: förmågan att förstå och reflektera över de normer och värderingar som ligger till grund för ens handlingar; och att förhandla om hållbarhetsvärden, principer och mål i ett sammanhang av intressekonflikter och avvägningar, osäkra kunskaper och motsättningar;

Strategisk kompetens: förmågan att gemensamt utveckla och genomföra innovativa åtgärder som främjar hållbarhet på lokal nivå eller i ett större sammanhang;

Samarbetskompetens: förmågan att lära av andra; att förstå och respektera andras behov, perspektiv och handlingar (empati); att förstå, relatera till och vara lyhörd för andra (empatiskt ledarskap); att hantera konflikter i en grupp; och att underlätta samverkan och deltagande problemlösning;

Kritiskt tänkande: förmågan att ifrågasätta normer, praxis och åsikter; att reflektera över sina värderingar, uppfattningar och handlingar; och att ta ställning i hållbarhetsdiskursen;

Självkännedomskompetens: förmågan att reflektera över sin egen roll i det lokala och globala samhället; att ständigt utvärdera och motivera sina handlingar; och att hantera sina känslor och önskningar;

Integrerad problemlösning: den övergripande förmågan att tillämpa olika metoder för problemlösning på komplexa hållbarhetsproblem och utveckla livskraftiga, inkluderande och rättvisa insatser som främjar hållbar utveckling - genom att integrera ovan nämnda kompetenser.

Att integrera hållbar utveckling i utbildning handlar som vi sett inte i första hand om att undervisa om hållbar utveckling och att lägga till moment ”vid sidan om”. Ofta används uttrycket *lärande för hållbar utveckling* (Education for Sustainable Development, ESD) för att beskriva ett lärande som utvecklar nyckelkompetenser enligt ovan och som därmed syftar till att stärka och motivera studenter att bli aktiva och kritiska samhällsmedborgare. Att

¹⁷ Wiek, A., Withycombe, L. & Redman, C.L. (2011). Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development. *Sustainability Science*, 6 (2): 203–218.

¹⁸ UNESCO. (2018). *Issues and trends in Education for Sustainable Development*. Paris: United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization. (egen översättning)

undervisa *för* hållbar utveckling syftar till att ge handlingskompetens för förändring. Detta kräver delvis andra typer av pedagogiska ansatser än dem som oftast har använts i traditionell högskoleutbildning. Dessa pedagogiska ansatser bör, enligt nyss nämnda rapport från UNESCO, vara¹⁹:

Studentcentrerade: Pedagogiken stödjer studenters aktiva lärande framför passiv överföring av kunskap, med stor tilltro till studenters autonomi och förmåga att lära. Studenters förkunskaper och sociala erfarenheter blir utgångspunkter för lärandet. Studenter ges möjlighet att reflektera över, och ta ansvar för, sitt eget lärande. Lärarens roll förändras från att vara experten som överkunskap till den som faciliterar och ger stöd i läroprocessen.

Handlingsorienterade: Studenter ges möjlighet att arbeta med autentiska och meningsfulla utmaningar liksom att reflektera över den egna upplevelsen av lärandet och den personliga utvecklingen. Sådana erfarenheter kan fås genom projektarbeten, verksamhetsförlagd utbildning, att leda en workshop, att genomföra en kampanj och så vidare. Studenter får också möjlighet att koppla abstrakta begrepp till egna erfarenheter och till den egna livssituationen.

Transformativ: Denna pedagogiska ansats definieras i första hand av dess mål och principer, inte av en viss undervisnings- eller inlärningsstrategi. Transformativt lärande syftar till att ge studenter möjlighet att ifrågasätta och förändra sina sätt att se och tänka om världen, för att ytterligare utveckla sin förståelse av den. Läraren fungerar som en facilitator som utmanar studenterna att ifrågasätta sin världsbild.

Ibland kan man få intrycket att högre utbildning alltid har utbildat för hållbar utveckling. Det finns ju redan krav på att studenter ska kunna göra bedömningar utifrån vetenskaplig kunskap, kritiskt tolka frågeställningar och lösa problem i dialog med andra, eller hur? Men utbildning för hållbar utveckling handlar om att ta ytterligare steg. Till att börja med behövs förstå kunskap om de globala hållbarhetsutmaningarna, i den aktuella utbildningens kontext. Men det handlar också om att främja delvis andra generiska förmågor än vad som oftast varit fallet i traditionell utbildning, som normativ kompetens och förmåga att föreställa och förhålla sig till olika framtider. En pedagogik där studenten får tillfälle att undersöka och ompröva tankesätt, grundläggande antaganden och dominerande maktstrukturer. På så sätt främjas ett holistiskt synsätt som kan bidra till att bättre förstå världens komplexitet och att fatta välgrundade beslut, både i en kommande yrkesroll och som medborgare i världen.

¹⁹ UNESCO. (2018). *Issues and trends in Education for Sustainable Development*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (egen översättning, beskrivningarna något förkortade)

Del 2 - Frågeprotokoll

Fråga 1: Hållbar utveckling i en programspecifik kontext

Beskriv kort hur ni anser att de globala hållbarhetsutmaningarna kopplar till det eller de kunskapsområden som ingår i utbildningen (se avsnitt 1.2.2 ovan). Beskriv kort vilken roll utbildningen har – eller kan ta – när det gäller att möta dessa utmaningar, enligt er som deltar i diskussionen. Agenda 2030 och de globala målen kan med fördel finnas med som ett underlag i diskussionen.

Hur vill ni beskriva hållbar utveckling i en programspecifik kontext? Sammanfatta vad ni gemensamt kommit fram till, alternativt redogör för de olika uppfattningar som kommit till uttryck under diskussionen.

Fritext

Fråga 2: Grundläggande begrepp och medvetenhet

Erbjuds studenterna en introduktion till begreppet hållbar utveckling? I en sådan introduktion behandlas hållbarhetstankens centrala komponenter och olika tolkningar av begreppet diskuteras. Vidare kan framväxten av begreppet belysas, liksom de etiska antaganden som ligger bakom begreppet (se avsnitt 1.2.1 ovan). En sådan introduktion är inte, eller bara delvis, begränsad till det/de kunskapsområden som ingår i utbildningen. Om situationen skiljer sig beroende på studentens val, till exempel olika inriktningar och/eller huvudområde för examen, beskrivs detta i kommentarsfältet.

Erbjuds en introduktion till hållbar utveckling? (ringa in)

Ja - Nej - Vet ej/kan ej ta ställning

Beskriv när och hur introduktionen genomförs, eller beskriv avsaknaden av sådan.

Fritext

Finns behov av förändring? Om ja – vilka idéer eller förslag finns?

Fritext

Fråga 3: Nyckelkompetenser för hållbar utveckling

Inom utbildning för hållbar utveckling lyfts vissa nyckelkompetenser som viktiga att utveckla för att kunna bidra till en hållbar utveckling. Och vissa pedagogiska ansatser anses särskilt lämpade för att främja utvecklingen av sådana nyckelkompetenser (se avsnitt 1.2.4 ovan).

Finns det exempel på moment eller läraaktiviteter under utbildningen som ni anser främjar nyckelkompetenser för hållbar utveckling enligt ovan? (ringa in)
<i>Ja - Nej - Vet ej/kan ej ta ställning</i>
Beskriv kort något/några exempel på moment eller läraaktiviteter under utbildningen som främjar sådana nyckelkompetenser, eller andra generiska kompetenser ni anser centrala i sammanhanget.
<i>Fritext</i>
Finns behov av förändring? Om ja – vilka idéer eller förslag finns?
<i>Fritext</i>

Fråga 4: Perspektiv och interdisciplinär integrering

De globala hållbarhetsutmaningarna är per definition komplexa och ställer krav på interdisciplinärt samarbete för lösningar. Studenter behöver ges möjlighet att reflektera över målkonflikter och hur olika perspektiv och intressen påverkar individers och samhällens prioriteringar. Interdisciplinär integrering är ett sätt att åstadkomma detta, vilket innebär att kunskaper från olika vetenskapliga discipliner kopplas samman i syfte att undersöka ett visst tema eller problem (se avsnitt 1.2.3 ovan).

Finns det exempel på interdisciplinär integrering i utbildningen enligt ovan? (ringa in)
<i>Ja - Nej - Vet ej/kan ej ta ställning</i>
Beskriv kort något eller några exempel på interdisciplinär integrering, eller beskriv andra sätt på vilka målkonflikter och skilda perspektiv synliggörs i utbildningen.
<i>Fritext</i>
Finns behov av förändring? Om ja – vilka idéer eller förslag finns?
<i>Fritext</i>

Fråga 5: Lärandemål i utbildningsplanen

Beskriv hur integrering av hållbar utveckling i utbildningen kommer till uttryck i utbildningsplanen.

Finns lärandemål i utbildningsplanen med koppling till hållbar utveckling? (ringa in)	
<i>Ja - Nej - Vet ej/kan ej ta ställning</i>	
Om ja, vilket eller vilka är lärandemålen?	Ev. kommentar
<i>Fritext</i>	

Fråga 6: Lärarkompetenser

Beskriv eventuella behov av kompetensutveckling hos lärare som har identifierats under diskussionerna.

Har det under arbetet med självvärderingen framkommit behov av kompetensutveckling inom hållbar utveckling hos lärare?
<i>Ja - Nej - Vet ej/kan ej ta ställning</i>
Om ja, beskriv kort hur behovet av kompetensutveckling ser ut.
<i>Fritext</i>

Fråga 7: Mognadsgrad i arbetet med hållbar utveckling

Den sista frågan är tänkt att sammanfatta i vilken utsträckning, och hur, programmet har arbetat med att integrera hållbar utveckling. Använd nedanstående kriterier och bedöm i vilken omfattning hållbar utveckling integreras i undervisningen och vilken grad av samordning och progression det finns mellan olika delar av programmet.

Vet ej / kan ej ta ställning Kan inte ta ställning till frågan då det är otydligt vad begreppet hållbar utveckling innebär, då vi saknar tillräcklig kännedom om innehållet i alla delar av programmet, eller kan inte ta ställning av annan anledning (ange gärna i kommentarsfältet).
Nivå 0 – Behandlas ej Aspekter av hållbar utveckling behandlas inte under utbildningen. I den mån utbildningen omfattar frågor som hälsa, mänskliga rättigheter, demokrati, social och ekonomisk rättvisa, jämställdhet, ekonomiskt ansvarstagande, miljö, klimat eller biologisk mångfald så belyses i dessa fall endast en dimension av hållbar utveckling (social, ekonomisk eller ekologisk).
Nivå 1 – Enskilda initiativ men ingen plan Aspekter av hållbar utveckling behandlas i minst en kurs, och uttrycks i lärandemål, läraaktiviteter och examination. Detta görs på ett sätt som belyser sambanden mellan två eller tre dimensioner av hållbar utveckling (ekonomisk, ekologisk och/eller social). Det finns dock ingen samordning mellan dessa moment och det saknas en plan på programnivå för hur hållbar utveckling ska integreras.
Nivå 2 – Uttalad strävan på programnivå Det finns en uttalad strävan på programnivå efter att aspekter av hållbar utveckling ska behandlas i utbildningen. Flera perspektiv på hållbar utveckling med relevans för utbildningens kunskapsområden behandlas och studenterna ges möjlighet att förvärva nyckelkompetenser som anses viktiga för att kunna bidra till en hållbar utveckling. Dock saknas samordning som säkerställer progressionen inom dessa delar av programinnehållet.
Nivå 3 – Samordning och progression Det finns en progression i det centrala innehållet för hållbar utveckling mellan programmets kurser. Undervisningen täcker in ett brett spektrum av perspektiv på hållbar utveckling med relevans för utbildningens kunskapsområden, samtidigt som studenterna ges möjlighet att förvärva nyckelkompetenser för hållbar utveckling på ett sätt som är knutet till den programspecifika kontexten.
Nivå 4 – Primära målet för utbildningen Tankesättet kring att integrera hållbar utveckling i programinnehållet är omvänt i jämförelse med det konventionella paradigmet: att utbilda studenter för en hållbar utveckling ses som det primära målet för utbildningen. Hållbarhet är inte ett progressionsspår som bör integreras i befintliga discipliner utan utgör tvärtom grunden för programmets existens.
Vilken av nivåerna ovan stämmer in på programmet? (ringa in)
Vet ej / 0 / 1 / 2 / 3 / 4
Ev. kommentar
<i>Fritext</i>
Finns behov av förändring? Om ja – vilka idéer eller förslag finns?
<i>Fritext</i>